

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-308-4-1>

УДК 658:15(075.8)

Віктор НИЖНИК

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0003-3646-2365>

e-mail: nyzhnykov@khmnu.edu.ua

Ірина НИЖНИК

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-8752-3538>

e-mail: nyzhnyki@khmnu.edu.ua

Віктор ЛИСАК

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0001-5352-7090>

e-mail: lysak.viktor@khmnu.edu.ua

ПОБУДОВА МЕХАНІЗМУ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

На основі розглянутих наукових підходів до фінансово-економічної безпеки закладів вищої освіти (ЗВО) побудовано структурологічну модель механізму підвищення фінансово-економічної безпеки (ФЕБ) ЗВО, яка включає мету, завдання, принципи, методи, важелі, блоки функціонування та організаційне забезпечення функціонування механізму. Запропоновано порядок обчислення інтегрованого показника рівня фінансово-економічної безпеки ЗВО, який входить до організаційного забезпечення механізму, а також наведено перелік заходів підвищення рівня ФЕБ ЗВО, які є складовою побудованого механізму.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека; заклад вищої освіти; механізм підвищення фінансово-економічної безпеки; складові механізму фінансово-економічної безпеки

Viktor NYZHNYK, Iryna NYZHNYK, Viktor LYSAK

Khmelnytskyi National University

BUILDING A MECHANISM TO INCREASE THE LEVEL OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Ukraine's entry into the community of highly developed countries requires constant monitoring of the state of the educational and scientific environment, assessment of the level of financial and economic security of higher education institutions, development of measures to improve this level. However, without building a structural model of the mechanism for improving the level of financial and economic security, higher education institutions will not be able to identify threats to their activities, assess the actual state of financial and economic security by deviations from the normative state and eliminate negative deviations for more sustainable development.

Based on the considered scientific approaches to financial and economic security of higher education institutions, a structural model of the mechanism of improving financial and economic security of higher education institutions is built, which includes: goals, objectives, principles, methods, levers, operating blocks and organizational support of the mechanism. The procedure for calculating the integrated indicator of the level of financial and economic security of higher education institutions, which is part of the organizational support of the mechanism, and a list of measures to improve the level of financial and economic security of higher education institutions, which are part of the mechanism.

The authors propose a scientific approach, which involves determining the overall level of financial and economic security of higher education based on the calculation of aggregate indicators of each component and their weights, which will then offer a list of measures to bring the actual level to its normative level.

The development of measures to increase the level of financial and economic security is related to the need to consider new factors facing domestic higher education institutions, and socio-economic and institutional challenges, challenges facing Ukraine in the development of European integration processes and new conditions in global environment.

Keywords: financial and economic security; institution of higher education; mechanism for improving financial and economic security; components of the mechanism of financial and economic security

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Підвищення рівня фінансово-економічної безпеки ЗВО є головною проблемою, вирішенням якої постійно займаються вчені та практики у сфері їх освітньої та наукової діяльності. Від того як буде визначатися рівень фінансово-економічної безпеки, які будуть застосовані принципи, методи, важелі та інструменти залежить подальший рух ЗВО до європейської спільноти. Через те, побудова сучасної структурологічної моделі підвищення рівня ФЕБ ЗВО є найголовнішим завданням сьогодення у сфері освіти.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Входження України у співтовариство високорозвинутих країн світу потребує постійного контролю за станом освітнього та наукового середовища, оцінки рівня фінансово-економічної безпеки ЗВО, розробки

заходів підвищення даного рівня. Однак, без побудови структурної моделі механізму підвищення рівня ФЕБ заклади вищої освіти не зможуть своєчасно виявляти загрози їх діяльності, оцінювати фактичний стан ФЕБ за відхиленнями його від нормативного та усувати негативні відхилення з метою більш стійкого розвитку [1–4].

Формування цілей статті

Метою даної статті є визначення складових та їх взаємозв'язку у запропонованій побудові структурологічної моделі механізму підвищення рівня фінансово-економічної безпеки закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження

Механізм підвищення фінансово-економічної безпеки ЗВО України складається із механізму реалізації державної програми підтримки, що ґрунтується на показниках досягнень закладу, за якими він звітує на початку наступного календарного року і які включають певні коефіцієнти залежно від спеціальностей, що надаються закладом, територіальним місцезнаходженням, наукових здобутків, працевлаштування випускників тощо. Даний механізм формується на основі усталених методів, важелів та інструментів впливу з відповідним забезпеченням, а також на основі складових елементів фінансово-економічної безпеки.

До методів державного управління ЗВО, а отже й підвищення рівня фінансово-економічної безпеки відносяться прямі, непрямі та неформальні. На основі прямих методів розробляються адміністративні, імперативні, специфічні напрями реалізації політики екобезпеки ЗВО; на основі непрямих – правові, економічні, індикативні; на основі неформальних – соціальні та технологічні напрями. До інструментів реалізації у першому випадку слід віднести державні замовлення, субсидії, субвенції та дотації, ліцензування, фінансові ціни, стандарти, нормативи бюджетних витрат; у другому випадку – зниження податкових ставок, облікові ставки, напрями амортизації, індикаторні ціни; у третьому – підвищення соціальної культури, центри дистанційної освіти, застосування телекомунікаційних та хмарних технологій.

Прихованими елементами фінансово-економічної безпекою ЗВО є стабільність, як можливість функціонування у випадку появи загроз та певний запас міцності, який зберігається завдяки успішній діяльності ЗВО в минулому. Через те, в наукових дискусіях питання фінансово-економічної безпеки часто ототожнюються із фінансовою стійкістю або стабільністю. Однак це різні, але схожі категорії, до яких слід ставитись з певною обережністю.

Механізм державного управління фінансово-економічної безпеки ЗВО має включати наступні блоки: нормативно-правовий, в якому обумовлені взаємовідносини між державою і ЗВО через закони, постанови, положення, статутні умови функціонування; організаційно-економічний, в якому визначено об'єкти і суб'єкти управління, цілі, завдання, заходи, напрями, структурні елементи; фінансово-інвестиційний, в якому регулюються питання вкладення певних інвестицій, інноваційна діяльність, стратегії фінансування, інвестиційні проекти, поточне бюджетування ЗВО; інформаційно-комунікативний, в якому відображаються плани видаткової та доходної частини бюджету, звіти з використанням АСУ, хмарних технологій.

Механізм управління і реалізації власної політики навчального закладу також спрямований на розвиток за рахунок власних надходжень від освітньої, наукової та господарської діяльності.

Як бачимо, другою складовою є механізм реалізації власної політики формування і використання спеціального фонду ЗВО, який формується за рахунок плати за навчання та проживання в гуртожитках здобувачів, інших платних послуг. Методи тут аналогічні, однак блоків налічується більше ніж у першому механізмі і до яких слід віднести статутно-організаційний або нормативно-правовий, фінансово-інвестиційний, інтелектуально-кадровий, матеріально-технічний, освітньо-методичний, інформаційно-комунікативний, енергетичний, соціокультурний, охоронний, техніко-технологічний блоки (рис. 1).

Механізм підвищення фінансово-економічної безпеки ЗВО має формуватися завдяки ефективному забезпеченню власними коштами спеціального фонду ЗВО, його конкурентної складової та ринкових інструментів заробляння цих коштів для ефективного функціонування (рис. 2).

Як бачимо, вище означені механізми державного і корпоративного управління фінансово-економічною безпекою закладів вищої освіти включають не лише однакові за назвою блоки управління, але й тісно взаємопов'язані за своїм призначенням блоки. Це, в свою чергу, дає можливість сформулювати основні підходи до побудови механізму підвищення рівня ФЕБ ЗВО. На нашу думку, окрім принципів, методів та блоків, які включатиме механізм, до нього має входити і організаційне забезпечення оцінки рівня ФЕБ ЗВО, в якому будуть визначатися відхилення фактичного інтегрального рівня ФЕБ від нормативного, а також напрями усунення негативних відхилень.

Стосовно підвищення рівня фінансово-економічної безпеки ЗВО слід ще зауважити, що воно має відбуватися на основі оцінювання за функціональними складовими безпеки на основі статистичних методів оцінки індикаторів розвитку ЗВО. В результаті індикатори складових фінансово-економічної безпеки ЗВО та середньостатистичні за минулі періоди. Розрахунок відхилень дозволить побачити як відрізняється

фактичний рівень фінансово-економічної безпеки від середньостатистичного чи нормативного, або еталонного.

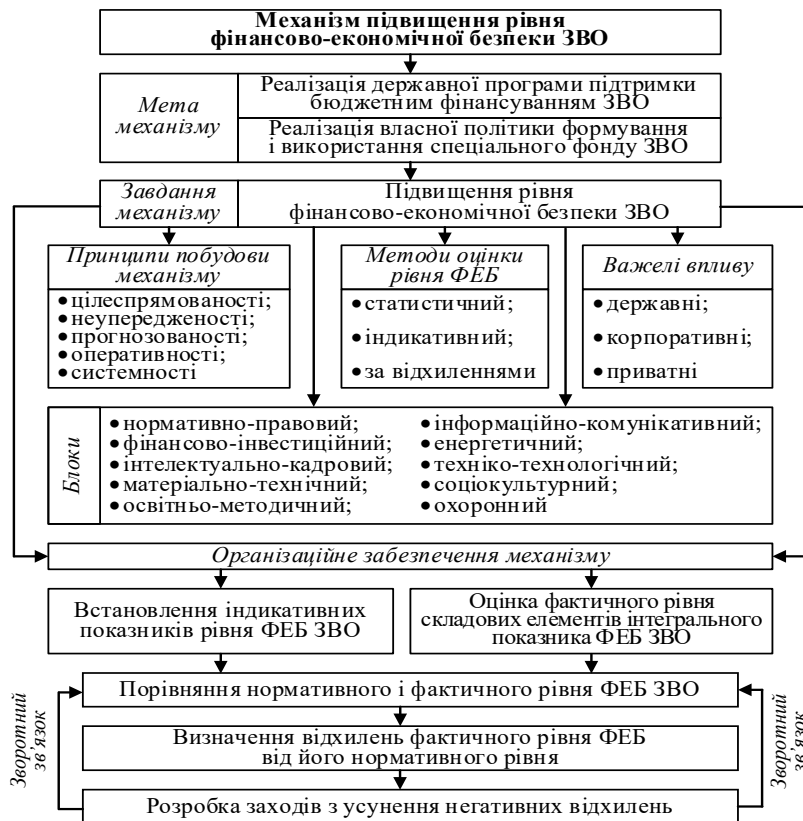

Рис. 1. Структурологічна модель механізму підвищення рівня соціально-економічної безпеки

Рис. 2. Структура механізму підвищення фінансово-економічної безпеки ЗВО в системі забезпечення з боку держави та ЗВО

Для усунення негативних відхилень ЗВО розробляються заходи. Отже, найкращими методами для оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки ЗВО є індикативний метод та метод оцінки за відхиленнями.

Визначення переліку індикаторів, що входять до складових ФЕБ, провадились на основі експертного відбору показників, які у найбільшій мірі відображали кожен із субіндексів на основі досвіду

вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків у галузі вищої освіти. І через те, нами в подальшому буде представлено даний перелік як складових, так і індикаторів цих складових на основі експертного дослідження, де експертам надавався більш розширений перелік складових та їх індикаторів. В результаті відбору тих, які набрали 100 і більше балів залишилися ті складові ФЕБ ЗВО, якими в подальшому будемо оперувати.

Визначено множини індикаторів за допомогою коефіцієнтів кореляції має бути перевірені на сутність щільності статистичних зв'язків між їх числовими рядами з метою уникнення посиленого ефекту під час розрахунку інтегрального показника. Найбільш важливим індикатором у разі виявлення значної парної кореляції числових рядів надається менша вага.

Окрім того, у разі застосування індикаторів, які періодично оприлюднюються в окремих випадках або публікуються із великою затримкою, до уваги беруться останні з наявних значень індикаторів.

Для кожного індикатора значення вимірюється від 0 до 1 і ділиться на п'ять інтервалів: 0–0,2 – критичний рівень; 0,21–0,4 – небезпечний рівень; 0,41–0,6 – незадовільний рівень; 0,61–0,8 – задовільний рівень; 0,81–1,0 – оптимальний рівень показника. Всі індикатори слід поділити на: стимулятори, коли є прямий зв'язок між показниками стимулятором та інтегральною оцінкою; дестимулятори, коли є обернений зв'язок між індикатором та інтегральною, а також є мішаний тип, коли великі індикатори впливає різновекторно впливають на оцінку рівня.

Приведення різноспрямованих індикаторів здійснюється шляхом нормування.

Методами, за допомогою яких здійснюється оцінка значень певної величини індикатора, є аналоговий, нормативно визначений та експертний. На певному етапі здійснюється присвоєння значень для кожного індикатора.

Розрахунок інтегрального рівня фінансово-економічної безпеки ЗВО в цілому та рівня складових її елементів здійснюється за допомогою встановлення вагових коефіцієнтів, які визначаються за допомогою експертного опитування чи оцінки експертів.

Опитування має передбачати отримання відповідей від експертів на поставлені запитання у формалізованому вигляді (оцінка за десятибальною шкалою). Одержана в результаті опитування інформація дала змогу під час подальшого аналізу використовувати середні експертні оцінки, що характеризували важливість кожного індикатора для узагальнених об'єктів та структур чи впливових факторів.

Розрахунок вагових коефіцієнтів для кожної складової фінансово-економічної безпеки ЗВО має здійснюватися за формулою:

$$B_i = \frac{\bar{x}_i}{\sum_{i=1}^{10} x_i}, \quad (1)$$

де i – порядковий номер індикатора, який визначає стан інтегрального показника фінансово-економічної безпеки ($i = 1, 2, 3, \dots, 10$); $\bar{x}_i$ – складовий індикатор, який входить до інтегрального показника фінансово-економічної безпеки (x_1 – фінансово-інвестиційна складова, x_2 – освітньо-методична складова, x_3 – матеріально-технічна складова, x_4 – інтелектуально-кадрова складова, x_5 – нормативно-правова складова, x_6 – інформаційно-комунікативна складова, x_7 – енергетична складова, x_8 – техніко-технологічна складова, x_9 – охоронна складова, x_{10} – соціокультурна складова).

Вагові коефіцієнти показників фінансово-економічної безпеки та її інтегрального рівня закладу вищої освіти розраховуються на основі статистичних даних звітності ЗВО.

Розрахунок агрегованого інтегрального рівня кожної складової показника фінансово-економічної безпеки ЗВО встановлюється на основі визначення їх рівня і проводиться за формулою:

$$I_i = \sum_{j=1}^m K_j Y_j, \quad (2)$$

де I_i – агрегований показник інтегрального рівня i -ї складової показника ФЕБ ЗВО; m – кількість компонент i -ї складової ($j_{\max} = m$); K_j – ваговий коефіцієнт j -ї компоненти i -го індикатора; Y_j – нормалізована оцінка j -ї компоненти i -го індикатора.

Інтегральний рівень фінансово-економічної безпеки ЗВО в цілому розраховується за такою формулою:

$$I_{FEB} = \sum_{i=1}^{10} B_i I_i, \quad (3)$$

де B_i – ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску кожної i -ї складової в інтегральний рівень ФЕБ ЗВО.

Отже, на основі розрахунку агрегованих показників кожної складової та їх вагових коефіцієнтів можна розрахувати загальний рівень ФЕБ ЗВО, а потім запропонувати цілий перелік заходів, спрямованих на доведення фактичного рівня до нормативного.

Перш ніж запропонувати цілий перелік заходів, спрямованих на підвищення рівня ФЕБ ЗВО необхідно в кожному конкретному випадку провести певні дослідження у напрямі встановлення частки державного фінансування у загальному кошторисі видатків навчального закладу, встановлення обсягів фінансування з державного бюджету (без видатків на стипендію) на утримання даного здобувача вищої освіти денної та заочної форм навчання. Необхідно також встановити видатки на утримання здобувачів освіти, які навчаються за контрактом на платній основі з урахуванням всіх видатків, які можуть бути спрямовані з різних фондів. Досвід зарубіжних країн вказує на досить широке використання для забезпечення фінансово-економічної безпеки ендаумент-фондів, які формуються як спонсорські кошти, як грантові кошти, які виборює навчальний заклад на конкурсній основі. За результатами діяльності у попередньому періоді МОН України стимулює навчальні заклади, підводячи підсумки рейтингового оцінювання у залежності від здобутків у науковій діяльності, контингенту студентів визначених спеціальностей, працевлаштування випускників тощо. Комерціалізація діяльності ЗВО є також певним напрямом підвищення рівня фінансово-економічної безпеки ЗВО.

Розробка заходів підвищення рівня фінансово-економічної безпеки пов'язана з необхідністю врахування нових факторів, які стоять перед українськими ЗВО, та викликів соціально-економічного та інституційного характеру, викликів, що стоять перед Україною за умов розвитку євроінтеграційних процесів та нових умов функціонування у глобальному середовищі.

Загалом підвищення рівня фінансово-економічної безпеки ЗВО має займатися не лише керівник, а й увесь професорсько-викладацький персонал, адміністративно-управлінський та навчально-допоміжний персонал.

До заходів, спрямованих на підвищення рівня фінансово-економічної безпеки ЗВО, слід віднести:

- підвищення рівня якості навчального процесу з боку викладачів та підвищення рівня ефективності управління ЗВО з боку керівництва;
- збільшення чисельності студентів через підвищення рівня привабливості ЗВО, його рейтингу серед інших закладів;
- підвищення ефективності роботи у напрямі залучення додаткових коштів зі сторони меценатів спонсорів, випускників, місцевих депутатів;
- усунення корупції та підвищення рівня професорсько-викладацького та навчально-допоміжного персоналу;
- широке інформування про підприємницьку діяльність ЗВО, його напрями та залучення потенційних споживачів;
- здійснення постійного моніторингу можливостей і загроз ЗВО у напрямі підвищення рівня ФЕБ;
- проведення маркетингу освітніх послуг з метою встановлення найбільш привабливих та відкриття нових спеціальностей, їх акредитації;
- ефективне управління фінансовими потоками, спрямування тимчасово-вільних коштів на депозити рахунки державних банків;
- своєчасне усунення ризиків, які виникають у процесі фінансово-економічної діяльності ЗВО;
- ефективне і своєчасне проведення всіх публічних закупівель уповноваженими особами ЗВО з метою економії наявних коштів;
- робота у напрямі професійного добору кадрів на керівні посади структурних підрозділів;
- отримання додаткових фінансових ресурсів з боку підприємств, організацій реального сектору економіки завдяки розробці проектів, грантової діяльності ЗВО.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, нами доведено необхідність та своєчасність даних досліджень та побудовано структурологічну модель механізму підвищення рівня фінансово-економічної безпеки ЗВО, визначено алгоритм оцінки інтегрального її показника і запропоновано перелік заходів, спрямованих на підвищення рівня фінансово-економічної безпеки закладів вищої освіти.

Література

1. Єрмошенко М. М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева. – Київ : Національна академія управління, 2014. – 231 с.
2. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : кол. Монографія ; за ред. Козаченка Г. В., Пономарьова В. П., Ляшенко О. М. – Київ : Лібра, 2013. – 280 с.

3. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / [Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С., Черняк О. І. та ін.] / за ред. В. Геєця. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
4. Штангрет А. А. Фінансова безпека підприємства: методичні засади управління / А. М. Штангрет, Я. В. Котляревський, О. В. Мельников // Фінанси України. – 2013. – № 11. – С. 56–66.

References

1. Yermoshenko M. M. Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemstvo / M. M. Yermoshenko, K. S. Horiacheva. – Kyiv : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2014. – 231 s.
2. Kozachenko H. V. ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia : kol. monohrafiia za red. Kozachenka H. V., Ponomarova V. P., Liashenko O. M. – Kyiv : Libra, 2013. – 280 s.
3. Heiets V. M. Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo / Heiets V. M., Kyzym M. O., Klebanova T. S., Cherniak O. I. ta in. / za red. V. Heietsia. – Kharkiv: VD «ІNZhEK», 2006. – 240 s.
4. Shtanhret A. A. Finansova bezpeka pidpriemstva: metodychni zasady upravlinnia / A. M. Shtanhret, Ya. V. Kotliarevskiy, O. V. Melnykov // Finansy Ukrainy. – 2013. – № 11. – S. 56–66.